

La crida per la llengua d'Antoni M. Alcover

Context i resposta a les Pitiüses

per Laura Serra Suñer

L'objectiu que aquí ens proposem és apreciar millor la transcendència que la col·laboració pitiüsa en la tasca dialectològica d'Antoni M. Alcover va tenir en la història del parlar de les illes d'Eivissa i Formentera i, per tant, de la llengua catalana. Arran d'un estudi¹ realitzat recentment a partir de *l'Epistolari d'Antoni M. Alcover 1880-1931* (2009), de Maria Pilar Perea, hem arribat a algunes conclusions que permeten aprofundir en el coneixement d'aquesta feina lingüística col·laborativa que una part significativa de la societat pitiüsa, i en particular l'antic rector del Seminari d'Eivissa, Mn. Vicent Serra i Orvay, varen dur a terme en les primeres dècades del segle xx.

Amb l'ànim de presentar el punt de partida i el procediment d'anàlisi emprat en aquest treball tot establint una relació de continuïtat amb l'estat actual del català, contrastarem els dos contextos situacionals –de l'etapa actual i de principi del segle passat. Com que l'evolució més positiva s'ha donat a partir de la transició democràtica, en aportar les dades ens circumscrivim a aquesta etapa. Si bé és cert que l'ús efectiu de l'idioma propi en aquestes dues illes dista d'estar normalitzat i que el català ha viscut alts i baixos en el seu marc jurídic d'ençà de la declaració de llengua oficial, també ho és que l'empara legal actual, junt amb el manteniment de la trans-



Vicent Serra i Orvay.

missió intergeneracional (Marí, 2017) de la llengua catalana fa que el seu estatus avui sigui, evidentment, més favorable a una evolució positiva que no en les primeres dècades del segle passat.

La situació és millorable quant a l'ús quotidià de l'idioma. Una circumstància que sens dubte es deu, en part, al contacte en desigualtat de condicions amb el castellà i, en part, al multilingüisme derivat de l'elevat percentatge de població resident d'altres nacionalitats –el 23'5 % a Eivissa i el 30 % a Formentera, segons dades de l'Ibestat (Institut d'Estadística de les Illes Balears) de 2018. De fet, aquest és un dels àmbits més febles perquè, com afirma el sociolingüista Bernat Joan, «mentre el català ha anat entrant, de mica en mica, a les aules dels centres escolars de les illes, ha minvat el seu ús al carrer» (2016: 2).

Tot i això, el fet que les llengües autòctones són considerades una riquesa –cal no oblidar la promoció que n'impulsa, ja fa dècades, Europa, per exemple, amb la Carta eu-

ropea de les llengües regionals (1992)– ha tengut un pes a tenir en compte en el progrés de la llengua que ens caracteritza com a poble.

Fonamental també en aquest sentit ha estat l'oficialitat establerta constitucionalment (1978, art. 3.2) i estatutàriament, el 1983 (art. 4), i consolidada en la Llei de normalització lingüística (3/1986), que en regulava l'ús a l'Administració, l'ensenyament i els mitjans de comunicació. Amb el conegut com Decret «de mínims» (1997) se superaven les derogacions dels anteriors Decret (74/1986) i ordres (agost de 1986 i 1994) (Font 2016:13) que havien regulat l'ensenyament de la llengua i la literatura catalanes, així com l'ús vehicular als centres escolars. I, en virtut d'aquest mateix Decret 92/1997 i de l'Ordre de maig de 1998, es fixava l'ensenyament en català de determinades matèries i un ús vehicular mínim

Antoni M. Alcover.



1. Treball de Final de Grau realitzat a la UOC (Universitat Oberta de Catalunya) amb el guiatge del director Josep Daniel Climent, a qui dec bona part del resultat satisfactori.

del 50 %; s'equiparava, doncs, en aquest àmbit, al castellà.

La trajectòria lingüística a l'Administració pública ha passat més vicissituds, encara que recentment les ha superat en part. La base legal que declara el dret dels ciutadans d'usar el català i el deure del Govern de les Illes Balears de regular-ne i promoure'n l'ús a l'Administració de la Comunitat Autònoma i a les altres administracions públiques respectivament (art. 8 i 9 de la Llei de normalització) hi és. Ara bé, el grau d'aplicació es va veure minvat amb l'eliminació (Llei 9/2012), durant el mandat de J. R. Bauzá, del requisit establert (Llei 3/2007) del coneixement de la llengua pròpia per accedir a places en l'Administració autonòmica i local. Val a dir que aquest requisit s'ha recuperat parcialment en l'actualitat per mitjà del Decret 11/2017, publicat pel govern de F. Armengol. Aquest marc normatiu i l'empara que se'n deriva, com veim, gaudeixen de menys estabilitat que a l'ensenyament perquè ha variat segons el tarannà de l'executiu en els successius mandats.

Si miram ara enrere, i aturam la vista en el tombant dels segles XIX al XX, ens trobam amb el moment previ a la venguda d'Antoni M. Alcover a Eivissa per donar a conèixer el seu projecte de l'Obra del *Diccio-nari* i cercar socis per a la tasca lexicogràfica. D'aquella època convé recordar que l'illa vivia un procés de desenvolupament i modernització, tant d'infraestructures com cultural. Eren canvis beneficiosos per al poble que, tanmateix, varen pesar sobre la llengua i la cultura autòctones per les restriccions que hi varen dur a terme. La tendència provenia del segle anterior, arran de la instauració de la monarquia borbònica. Així, una de les millores realitzades pels primers bisbes i el comissionat reial Miquel Gaietà Soler, va ser un hospici on els nens i les nenes aprenien ofícis. També es va establir la comunicació telegràfica amb Mallorca i amb la Península (1860) i es va fundar el *Diario de Ibiza* (1892) (Marí 2001: 17, 20).

CONSELLERIA D'EDUCACIO, CULTURA I ESPORTS

Núm. 14003

Decret 92/1997, de 4 de juliol, que regula l'ús i l'ensenyament de i en llengua catalana, pròpia de les illes Balears, en els centres docents no universitaris de les illes balears.

La Comunitat Autònoma té competència exclusiva, en harmonia amb els plans d'estudis estatals, per a l'ensenyament de la llengua catalana, pròpia de les illes Balears, d'acord amb la tradició literària autòctona. Així es disposa en l'article 14 de l'Estatut d'autonomia, en el qual també s'estableix que la seva normalització serà un objectiu dels poders públics i que les modalitats insulars del català seran objecte d'estudi i protecció, sense perjudici de la unitat de l'idioma.

En desplegament del règim de cooficialitat lingüística que dimana de l'article 3 del text estatutari, i en consonància amb les determinacions de l'article 14, la Llei 3/1986, de 29 d'abril, de normalització lingüística a les illes Balears, proclama en l'article 1.2 b, com un dels seus objectius, assegurar el coneixement i l'ús progressiu del català com a llengua vehicular en l'àmbit de l'ensenyament.

El títol II d'aquesta Llei dedica a l'ensenyament una sèrie de preceptes que configuren un model educatiu propi. Així, en l'article 19, s'estableix que en tots els nivells, graus i modalitats de l'ensenyament no universitari s'han d'ensenyar obligatòriament la llengua i literatura catalanes, amb atenció especial a les aportacions de les illes Balears.

L'article 20 de la mateixa Llei afirma que s'han d'adoptar les disposicions necessàries per garantir, sense perjudici del dret reconegut en l'article 18, que els escolars de les illes Balears puguin usar normalment i correctament la llengua catalana i la llengua castellana al final del període d'escolaritat obligatòria.

Es fixa, també, que l'Administració educativa ha de posar els mitjans necessaris per garantir que els alumnes no siguin separats en centres diferents per raons de llengua i que es normalitzi progressivament l'ús de la llengua catalana com a vehicle d'expressió normal als centres educatius.

Butlletí Oficial de les Illes Balears. Decret 92/1997, anomenat popularment «decret de mínims».

En el pla de l'idioma propi, si d'ençà de la conquesta catalana el català era la llengua que s'escribia correntment –bé que amb la presència de documents en llatí en els primers temps i en castellà en l'època més recent– (Villangómez 1974: 144), a partir de 1715 «s'introdueix cada vegada més el castellà a tota mena d'escrits» (*Ibid.*: 146). Convergint amb aquesta tendència, l'obligatorietat de l'ensenyament que, per mitjà de la coneguda com llei Moyano, es va establir el 1857, va actuar en detriment de la llengua materna, en fer efectiva l'escolarització, aleshores en llengua castellana (Marí 2001: 14). En una dinàmica més propícia al desenvolupament de la llengua autòctona, trobam el Col·legi de Segona Ensenyança, establert a l'antic convent

dels pares dominics de Vila el 1865, i el petit cercle d'escriptors que s'hi va formar entorn. Entre ells, el gironí Ramon Bordas en va ser professor de llatí, castellà i retòrica entre 1872 i 1879 i hi va introduir el català; va ser, a més, escriptor, autor entre d'altres obres del drama de costums *La pagesa d'Eivissa*, estrenada a Vila el 1896 (*Ibid.*: 15-16).

En l'entorn eclesiàstic, responsable de bona part de les activitats intel·lectuals en aquell temps (Viñarás 2013: 155), la llengua administrativa era el castellà, i en la litúrgia també s'havia anat reprimint, progressivament, per part dels bisbes il·lustrats en la segona meitat del segle XIX, l'ús del català: es varen prohibir els goigs i es varen castellanitzar els topònims i els noms de pila (Torres 1989: 741).



A dalt, el *Diccionari català-valencià-balear*. A baix, el bisbe Salvi Huix Miralpeix en una processó (fotografia: D. Viñets-Bañón. Arxiu d'Imatge i So Municipal d'Eivissa).



Aquest ús de la llengua pròpia dificultat per actuacions del poder polític i eclesiàstic se sumava a una producció de premsa en castellà, amb publicacions com *El Resumen*, *El Pueblo*, etc., i al perjudici de les classes socials benestants de la ciutat, que consideraven la cultura tradicional i la llengua autòctona un signe d'endarreriment i incivilització (Marí 2001: 15-16).

Tot i aquesta inèrcia contrària al desenvolupament de la llengua catalana, la bona acollida de la societat eivissenca a la proposta d'Antoni M. Alcover de col·laborar en l'elaboració, entre altres projectes seus, del *Diccionari de la Llengua catalana*, va fer palesa la consciència, latent fins aleshores, de la necessitat de revitalitzar l'idioma propi. En el període entre 1900 i 1931 l'entusiasme demostrat per molts eivissencs i formenters va ser el motor

d'una feina d'observació i estudi del parlar propi que va contribuir a la seua preservació i al seu coneixement, més enllà dels límits geogràfics, de l'àmbit del seu ús parlat i de l'entorn popular en què ja era conegut. Com és sabut, la iniciativa lingüística va venir del filòleg manacorí, tanmateix la bona reacció a les nostres illes va ser decisiva en el progrés de l'estatus dels parlars illencs.

Antoni M. Alcover va fer la seua primera visita a l'illa d'Eivissa, l'abril de 1902; en una conferència al Cercle Catòlic de Vila va presentar el seu projecte d'un diccionari que havia d'incloure els parlars de la llengua catalana de tots els territoris que componien el domini lingüístic. I hi va encoratjar els eivissencs a mantenir la tradició i a estimar l'idioma propi com a símbol de glòria passada i llegat valuós de la tradi-

ció, segons podem llegir al tom I (pàg. 102-107) del *BDLC* (*Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*). En aquell escenari Vicent Serra i Orvay, aleshores rector del Seminari d'Eivissa, va conèixer el dialectòleg manacorí i va començar la seua col·laboració en la tasca de recopilació i descripció de lèxic eivissenc. Una feina d'observació i unes dades que minuciosament aniria transmetent al filòleg mitjançant cèdul·les i que també li enviaria a través de moltes de les prop de seixanta cartes que li va adreçar.

El canonge jordier Mn. Serra i Orvay, a més de la feina filològica que va portar a terme animat per Mn. Alcover, també era un gran aficionat a l'estudi astronòmic, passió que el va portar a publicar nombrosos articles a la revista *Urania*, de la Sociedad Astronómica de España y América (Marí *et al.* 1997: 38). Tanmateix, la fita cabdal que va assolir en benefici del poble illenc va ser la recuperació del bisbat de la diòcesi d'Eivissa, per a la qual va treballar des que, el 1919, va accedir al càrrec de vicari capitular fins al 1927, quan Salvi Huix va ser nomenat administrador apostòlic. Precisament durant el seu episcopat, Serra i Orvay, junt amb Isidor Macabich, va ser el responsable d'elaborar el *Catecisme de sa Doctrina Cristiana*, que es va publicar en castellà i català el 1930, una obra amb 175 pàgines i «que seguia la fórmula usual [...] les preguntes i les respostes, a més d'una llista de les oracions principals» (Marí *et al.* 1997: 18).

L'interès per la llengua d'aquest canonge es va desenvolupar, com hem assenyalat, en la labor realitzada conjuntament amb Mn. Alcover i es va centrar principalment en dos activitats: la descripció del parlar illenc genuí, mitjançant la participació en l'Obra del *Diccionari*, i l'estudi i difusió de l'eivissenc per mitjà de la seua conferència al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat a Barcelona el 1906. L'anàlisi de la correspondència adreçada al filòleg manacorí permet aprofundir sobre aspectes de la feina de lingüística de

Serra i Orvay i del seu paper en la relació d'Alcover amb Eivissa, com ara la seua funció de mediador amb la societat eivissenca. I el procediment de contrastar les informacions lèxiques, fonètiques i morfosintàctiques de les cartes amb les entrades del *Diccionari* demostra que moltes d'aquestes dades referents al parlar d'Eivissa i Formentera provenen de Serra i Orvay.

D'altra banda la participació de Serra i Orvay en el Congrés de la Llengua, organitzat també pel filòleg mallorquí, va donar a conèixer una descripció sociolingüística del català a Eivissa anterior a l'aparició d'aquesta disciplina lingüística (Marí 2012: 96). Vicent Serra i Orvay, doncs, quan la llengua d'Eivissa sobrevivia en l'àmbit popular, però era precària en els àmbits cultes —era el català prenmatiu, el seu ús topava amb obstacles de tipus polític i prejudicis socials—, va donar unes passes decisives en pro del seu avenç i la seua difusió. Per tant, no és estrany que ens plantejem l'interès d'estudiar la seua figura. I com la d'ell, la d'altres eivissencs que varen contribuir, amb el seu esforç, al mateix propòsit.

Bibliografia

ALCOVER, Antoni M. (1902-1936). *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*. Perea, Maria Pilar (editora) (2011). Institut d'Estudis Catalans. Disponible en línia: https://alcover.iec.cat/entrada.asp?c_epigraf=2 [Data de consulta: 23 de desembre de 2018].

CARTA europea de les llengües regionals o minoritàries (1992). Disponible en línia al Portal de la Generalitat de Catalunya: https://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/altres/arxius/cartaeur_1_.pdf [Data de consulta: 29 de setembre de 2019].

DECRET 92/1997, de 4 de juliol, que regula l'ús i l'ensenyament de i en llengua catalana, pròpia de les Illes Balears, en els centres docents no universitaris de les Illes Balears. (BOCAIB núm. 89 de 1997).

FONT, M. A. «L'ensenyament del català a les Illes Balears». *Llengua nacional*, núm. 96, III trimestre de 2016.

Inauguració
del Primer Congrés
Internacional
de la Llengua
Catalana,
a Barcelona,
el 1906.



IBESTAT. Portal web: <https://ibestat.caib.es/ibestat/estadistiques/illa-xifres> [Data de consulta: 26 de setembre de 2019].

JOAN, Bernat (2016). «La llengua catalana: de l'aula al carrer» [conferència en línia]. A: *Jornades Formatives de Presentació de la Guia del projecte lingüístic de centre i de La Acadèmia Oberta*. (2016: Eivissa). Govern de les Illes Balears. [Data de consulta: 17 abril 2017- 28 de setembre de 2019].

LLEI orgànica 2/1983, de 25 de febrer, de l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears.

LLEI 3/1986, de 29 d'abril, de normalització lingüística a les Illes Balears (BOCAIB núm. 15, 1986).

LLEI 3/2007, de 27 de març, de la funció pública de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears. BOIB núm. 49, de 3 d'abril de 2007.

LLEI 9/2012, de 19 de juliol, de modificació de la llei 3/2007, de 27 de març, de la funció pública de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears. BOIB núm. 106, de 2012.

MARÍ, Isidor (2001). *La cultura a Eivissa i Formentera (segles XIX i XX)*. Palma: Documenta Balear.

MARÍ, Isidor (2017). «Recuperar l'ús normal del català a Eivissa i Formentera». *Diario de Ibiza*. (30 d'agost de 2017). Eivissa: Prensa Ibérica.

MARÍ, Roser (2012). «El camí que Vicent Serra i Orvay va encetar: els

estudis lingüístics sobre l'eivissenc». Dins: *Memòria de l'Any Vicent Serra i Orvay*, 95-105. Eivissa: Ajuntament de Sant Josep de sa Talaia.

MARÍ, Joan - RIBAS, Joan-Albert - TORRES, Marià (1997). *Vicent Serra Orvai (1869-1952), fill il·lustre de Sant Josep*. Col·lecció Quaderns d'història, núm. 5. Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera.

PEREA, Maria Pilar (2009). *Epistolari d'Antoni M. Alcover (1880-1931)* [CD-ROM]. Palma: Moll.

PÀGINA WEB DEL GOVERN DE LES ILLES BALEARS. «Decret que regula els requisits de coneixements de la llengua catalana a la Administració de la Comunitat Autònoma». Disponible en línia: <https://www.caib.es/pidip2front/jsp/es/fitxa-convocatoria/8970040> [Data de consulta: 28 de setembre de 2019].

TORRES, Marià (1989). «Els bisbes d'Eivissa i la llengua del poble. Del 1782 als nostres dies». Dins: *Actes del Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. València, VIII. Àrea 7.

VILLANGÓMEZ, Marià (1974). *Eivissa*. Barcelona: Selecta.

VIÑARÁS, Antonio José (2013). *Eivissa y Formentera, 1931-1936: sociedad, economía, elecciones y poder político*. Palma: UIB.

LAURA SERRA SUÑER
GRADUADA EN LLENGUA
I LITERATURA CATALANES ■